

Anonimleştirilmi Makale - test1

M A K A L E

ISSN 2149-9446 | Cilt 06 | Sayı 13 | Eylül 2021 | Yapay Zekâ

Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı¹

Mehtap DOĞAN*

Öz

Yapay zekâ çalışmalarının nihai amacı insan zihnini bütünüyle yapay bir sistemde yeniden inşa

etmektir. İnsan zihni ise zekânın yanı sıra bilinç, duygulanım, karar verme, özgür irade gibi fiziksel

açıklamasını yapmakta zorlandığımız öznel nitelikler barındırmaktadır. Bu sebeple, insan zihnine

en değerli bir yapay zekânın imkânını tartışmak için bu niteliklere sahip olup olamayacağına dair

derin bir değerlendirme yapılması gereklidir. Özgür irade de insan zihnini karmaşık bir hesap

makinesi olmaktan uzaklaştıran niteliklerin başında gelmektedir. Ancak özgür iradenin hem varlığı

hem de tanımlanması teorik ve empirik düzeylerde ele alınan önemli birer sorunsaldır. Eylemlerimizin ve

kararlarımızın özgür irademizle gerçekleştiğine o kadar eminizdir ki günlük hayatımızda irademizin

varlığını sorgulamaya dahi gerek duymayız. Ancak hem klasik fizik hem de nörobilim, varlığından

şüphelenmediğimiz iradenin büyük bir yanlışlığı olabileceğine dair güçlü saptamalarda bulunmaktadır.

Bu al■mada, zgr iradenin varl■ ve tan■ma na dair fiziksel ve fiziksel-olmayan teorik yakla■mlar■n

temel tezleri ortaya konulmu■, bu teorilerin yapay zgr iradenin imk■na dair savunabilecekleri

muhtemel iddialar analitik bak■ a■s■ ile öngörülmeye al■lm■t■r. Sonras■nda ise bili■sel özgürlük

ve ontolojik özgürlük ayr■m■ üzerinden yapay zgr irade için alternatif bir bak■ a■s■ geli■tirilmek

istenmi■tir. Buna göre, yapay zek■ sistemlerinin zgrlnn bili■sel seviyede mümkün olabilece■i

ancak ontolojik olarak zgr yapay zek■dan ba■ka bir deyi■le bir “zne” olarak yapay zek■dan

bahsetmenin ilkece mümkün olamayaca■ iddia edilmi■tir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zek■, Zihin Felsefesi, zgr ■rade, Determinizm, Ba■da■rc■lik,

Ba■da■mazc■lik

*Dr. ■r. Üyesi, Ankara Y■ld■r■m Beyaz■t niversitesi, Felsefe Bölümü, [EMAIL ***]

Do■an, M. (2021). Yapay Zek■ ve zgr ■rade: Yapay zgr ■radenin imk■n■ . TRT Akademi , 6 (13) , 788-811 .

DOI: 10.37679/trta.969912

¹Bu makale, 7-8 Ekim 2020 tarihlerinde düzenlenen Nroabilim, Hukuk, Psikoloji ve tesi Sempozyumunda

sunulan bildirinin geni■letilmi■ ve geli■tirilmi■ h■lidir.

Derleme Makale

Gelişim Tarihi: 11.07.2021

Kabul Tarihi: 23.09.2021

0000-0002-7209-1082 DOI: 10.37679/trta.969912

ISSN 2149-9446 | Volume 06 | Issue 13 | September 2021 | Artificial Intelligence

Artificial Intelligence and Free Will: The possibility of

Artificial Free Will

Mehtap DOĞAN

Abstract

The ultimate goal of researches on artificial intelligence is to reconstruct the human mind in

an artificial system. The human mind involves many subjective qualities such as consciousness,

decision-making, affection, free will together with intelligence. Therefore, in order to discuss

the possibility of artificial intelligence equivalent to human mind, it is necessary to discuss the

possibility of these subjective qualities in artificial systems. Free will is one most important

properties of human mind differentiated from complicated calculator. Nevertheless, both the

existence and the description of free will are huge problematics in theoretical and empirical

status. In daily life, we are sure concerning freedom of our actions

and decisions; hence, we

are never need to be skeptical about the existence of our will.
However, both classical physical

theories and neuroscience have strong evidences about the idea that
free will is just an illusion.

In this study, by analyzing physicalist and anti-physicalist theories
on the description and

existence of free will, it is tried to predict their viewpoints on
artificial free will. Then, it is tried

to develop an alternative approach to artificial free will by the
distinction between ontological

and cognitive free will. Thereafter, it is claimed that the free will
in artificial intelligence systems

is possible only in cognitive level; ontologically free systems are
not nomologically possible.

Keywords: Artificial Intelligence, Philosophy of Mind, Free Will,
Determinism, Compatibilism,

Incompatibilism

Review Paper

Recieved: 11.07.2021

Accepted: 23.09.2021

790

Mehtap DOĞAN

Akıl sahibi varlıkların bütün eylemleri, görünüşler olmaları
bakımından,

doğanın zorunluluğu altında oldukları ama bu aynı eylemler, aklı sahibi öz-

neyle ve bu öznenin sadece akla göre eylemde bulunma yetisiyle ilgilerinde

özgürdüler (Kant, 2015: 99).

1. Giriş

Yapay zekânın ortaya çıkışındaki en temel motivasyon insan zekâsının taklit edil-

mesidir. Yapay zekâ, insanın tarih boyunca her zaman farklı biçimlerde de olsa var

olan kendine benzeyen varlıklar üretme hayalinin ulaştığı en son noktadır. İnsan

artık yapay zekâ ile birlikte yalnızca bedensel olarak kendisine benzeyen ya da

kendi bedensel iş gücünü azaltmak için kullandığı makineler yapmak değil aynı

zamanda zihinsel olarak kendisine benzeyen ve kendi zihinsel iş gücünü de azalta-

ca makineler üretmek istemektedir. İnsanın hayal gücünün ve teknoloji üretme

kapasitesinin en önemli ürünlerinden olan yapay zekâ, bir diğer yönüyle de insa-

nın yaptığı “zekâ gerektiren” işleri yapabilen makineler ya da bilgisayarlar geli-

tirmek için araştırma yürüten çalışma alanına da verilen isimdir. Ancak “zekâ”

kelimesinin bu alan içerisindeki kullanımı, insanın “hesap yapabilme, analiz

etme, akıl yürütme yeteneği” olarak bilinen sözlük anlamlarından daha

geni■ bir

içeri■e sahip oldu■unu vurgulamak gereklidir. Hem yapay zekâ uygulamalar■n■n

hem de bir çal■ma alan■ olarak yapay zekân■n ba■lang■çtaki ve de günümüzdeki

hedefleri yaln■zca insan■n hesap yapabilme ya da ak■l yürütme yetene■ini taklit

etmekle s■n■rl■ de■ildir. Bundan fazlas■ olarak yapay zekâ, insan■n zihinsel yetisini

tümüyle taklit etmeyi ve hatta yeniden üretmeyi amaçlamakt■r. Yapay zekân■n

kavram olarak ilk kez kullan■ld■ ve yapay zekân■n ba■ms■z bir ara■t■rma alan■

olarak ilk kez görüldü■ü 1955'te John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Ro-

chester ve Claude Shannon taraf■ndan "Yapay Zekâ Yaz Ara■t■rma Projesi" ba■l■-

■yla sunulan metinde de aç■kça görüldü■ü üzere yapay zekâ alan■ yaln■zca insan

zekâs■n■n matematiksel bir modellemesini yapmay■ amaçlayan bir alan olarak

kurgulanmam■t■r. Söz konusu proje metninin giri■ bölümündeki ■u cümleler ya-

pay zekâ ara■t■rmalar■n■n amacı■n geli■mi■ hesap makineleri üretmekten çok

daha fazlas■ oldu■unu aç■kça ortaya koymaktad■r:

Darthmouth Koleji Hanover, New Hampshire'da, 1956 yaz■nda, yapay zekâ üzerine 2

ayl■k, 10 ki■ilik bir çal■ma yap■lmas■n■ teklif ediyoruz. Çal■ma,

öğrenmenin tüm yön-

lerinin veya zekânın başka özelliklerinin prensipte, bir makinenin taklit edebileceği

derecede ayrıntı olarak tarif edilebileceği kestiriminden yola çıkacaktır. Makinelerin

dili kullanmalarının, soyutlamalar yapmalar ve kavramlar oluşturmalarının, şu anda

yalnızca insanlara özgü olduğu düşünülen problemleri çözmelerinin ve kendilerini ge-

liştirmelerinin nasıl sağlanabileceğini bulmak üzere araştırmalar yapılacaktır. Dikkatle

seçilmiş bir bilim insanı grubunun bir yaz boyunca bu problemler üzerine birlikte çalış-

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021

Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

791

masının önemli ilerlemeler sağlayacağını düşünmekteyiz. (McCarthy, Minsky, Roches-

ter ve Shannon, 1955, s.2).

1955'ten bu yana yapay zekâ çalışmaları gelmiş nokta ve son yıllarda hızla

gelişen yapay öğrenme teknolojisi birlikte düşünüldüğünde

hedeflenenin aslında

yapay bir insan zihni üretmek olduğu açıkça söylenebilir. Zihin ise zekânın yanı-

sıra bilinç, irade, duygulanım, karar verme, öz-farkındalık gibi berimsel ve sem-

bolik olarak taklit edilebilmesi zor olan “öznel” niteliklere sahip pek çok unsuru

kendisinde barındırmaktadır.

Bilgisayarlar, makineler, dijital aletler ve de robotik teknoloji geliştikçe, insana ait

niteliklerin her birisinin bu yapay sistemlerde mümkün olup olmayacağına dair

sorular giderek daha anlamlı bir hâl almaya başlamıştır. Klasik bilgisayarlar bizle-

re mühendisler tarafından programlanmı, kuralları onu programlayan insana ve

doğaya yasalarına ait berimsel makineler olarak görünseler de makine öğrenmesi,

kuantum bilgisayarlar ve konuları insanı robotlar gibi teknolojik gelişmeler insa-

na dair her türlü niteliğin yapay sistemlerde de üretilebilmesi olasılığının sorgula-

maya açılmıştır. İnsan zihnine dair bilinmeyen unsurlar çözüldükçe ve makinelerin

bilimsel kapasitesi insana yaklaştıkça, insan ve yapay sistemler arasında yaptığımız

keskin ayrımların ve her ikisinin tanımlarına çizdiğimiz koyu çizgilerin bulanıklaş-

maya başlayacağına aşıktır. Giderek zekileyen ve karmaşıklıklaanan bilgisayarların kendi

kararlar■n■ almalar■, duygu durumlar■, özgür seçimler yapmalar■, bilinçli olarak ad-

land■rabilmeleri ve dahası■ benlik sahibi olmalar■ artık yalnızca kurgusal düzeyde

de■il teorik olarak da tartışılan ihtimaller olarak göze çarpmaktadır. Kuşkusuz in-

san zihninin diğer öznel nitelikleriyle birlikte özgür irade de makinelerin evrende

sahip olabilece■i role yönelik aydınlatıcı unsurlardan olacaktır■r.

Özgür seçimler yapabilen ve özgür kararlar veren akıllı makinelerin varlığı insan

kontrolünden bağımsız yapay zekâ sistemleri anlamına gelmektedir. Özgür yapay

zekâ sistemleri yazılımları ile sınırlı kalmayan, hedeflerini güncelleyebilen ma-

kineler olacaklardır. Özgür yapay zekâ sistemleri ile ilgili kaygı duyulmasının en

önemli sebebi; makineler gerçek anlamda motivasyona ve iradeye sahip oldukla-

rında, onların motivasyonları anlayamayacak ve kararların tahmin edemeyecek

olmamızdır (Yonck, 2019, s. 298). Buna karşılık, özgür iradenin insandaki varlığına

dair dahi uzlaşmaz bir görüş yokken, onun yapay sistemlerdeki varlığının imkânı-

na dair öngörülerde bulunmak çok kolay olmayacaktır■r.

Kendimize içsel bakışımız bize doğrudan, seçim yapma ve karar verme yetene■i-

mizin olduunu; dünyay ve dünyadaki olaylar ekillendirme ve etkileme gücü-

müzün olduunu hissettirir. Eylemlerimiz, davranmlarımız ve dolayısıyla hayatımız-

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 792

Mehtap DOĞAN

zın kontrolünün bize ait olduuna sorgusuz bir güvenimiz vardır. Eylemlerimizin

ve seçimlerimizin bize bağılı olduuna; zira başka türlü davranma, başka seçimler

yapma ya da çok daha farklı kararlar alma şansımızın olduuna dair örtük ve de-

vamlı inancımız, eğer üzerine düşünmezsek, “Bu seçim gerçekten bana mı ait?”

sorusunu sormamıza asla müsaade etmez. Bu inanç, “özgür irade” inancıdır. Bu

hususla, özgür iradenin varlığını inanca bağlamak kimilerince doğru görünme-

yecektir. Ancak özgür iradenin varlığına dair birbirini yanıltan ve bir sonuca

ulaşamamış görünen tartışmalar, “Özgür irade vardır.” ya da “Özgür irade yoktur.”

yargılarına neyi bildiğimizden çok neye inandığımızla ulaşılmış doğrular nite-

liktedir. Çünkü tam tersi bir bakış açısı, doğrudan kendimizi davranış ve eylemle-

rimizin sahibi hissettiren bu inancın yanı sıra bir inanç olduunu iddia etmektedir.

Kendimize içeriden de■il d■■ar■dan bakt■■■m■zda ya da öznel de■il nesnel bir bakt■■

a■s■ ile yakla■t■■■m■zda tüm kontrolün bizde oldu■unu yads■yan bir portre ile kar-

■■la■abiliriz. D ■önce tarihi, eylemlerimizin nedenini -tanr■, kader, do■a yasalar■,

psikolojik faktörler, toplumsal süreçler, genetik yatk■nlar, beyin aktiviteleri, hor-

monlar, elektro-kimyasal süreçler, ekonomik faktörler vs.- birçok farkl■ de■i■kene

dayand■ran teorileri ayn■ anda bar■nd■rmaktad■r. Özgür irademizin varl■■■na dair

inanc■m■z■ ve buna benzer kendimize dair içsel ■kar■mlar■m■z■ bir kenara b■rakt■-

■■m■zda, kendimizi dünyadaki nedensellik ili■kilerinin içerisinde s■radan bir yere

sahip, eylemleri fiziksel yasalar■n ya da fiziksel olaylar■n zorunlu sonucu olan, dav-

ran■■lar■ kendi taraf■ndan de■il de ba■ka bir yerden kontrol edilen bir varl■k olarak

görmemiz mümkündür. ■nsan özgürlü■  üzerine d ■ nen birçok insana göre öz-

g r irade problemi, d nyan■n bizi bilmedi■imiz bir biçimde ■ekillendirdi■ini fark

etti■imizde ba■lar (Kane, 2002, s.5). Çünkü bu fark edi■, benlik alg■m■z ya da ben

hissimiz ve bununla birlikte  zg r oldu■umuz inanc■ ile eli■ik bir görüntü sun-

maktad■r. Bu eli■ikiyi çözmek için ise  zg r iradenin varl■■■n■ inkâr etmek, benli■i

bir yan■lsama olarak kabul etmek ya da determinizmi reddetmek gibi

farklı yakla-

şakımlar benimsenmektedir.

Bununla birlikte son yıllarda büyük gelişme kaydeden nörobilim de özgür irade

sahibi olduğumuza dair inancımızdan bir yansıma olduğuna dair dikkat çekici ve-

riler ortaya koymaktadır. Özellikle Libet ve ekibinin 1983 yılında yayınladıkları veri-

lerle özgür irade tartışmaları büyük oranda teorik düzlemde empirik düzlemde

kaymaktadırlar. Bugün Libet deneyi olarak isimlendirdiğimiz çalışmada, deneklerden

karar verdikleri ya da istedikleri anda kollarını hareket ettirmeleri istenmiş ve bu

şekilde kas hareketleri EMG, beyin hareketleri EEG cihazlarıyla ölçülmüştür; sonuç

olarak da deneyin karar verdiği ya da istediği sandığından ortalama 300m/s

önce, en az da 150 m/s saniye önce beynin ilgili bölgesinin aktive olduğu gözlen-

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

793

miştir (Libet v.d., 1983, s. 623). Libet'in kendisi daha sonra bu deneyin tek başına

özgür iradenin yansıması olacağına dair kesin bir kanıt olamayacağına söylemiştir

de onun bu çalışması, karar verme olayının biz daha farkında olmadan bilinç dır

süreçlerle beyinde gerekleğmi olduğuna yönelik empirik araştırmaların sayısı

artırılmıştır.

Libet'in açtığı yolda Daniel Wegner ve Thalia Wheatley tarafından yürütülmüş

başka bir deneyde de, "özgür iradenin yalnızca kırmızı rengi görme gibi bir de-

neyim olduğu" ve eylemi gerçekleştirenin "ben" olduğum hissinin bir yanlığından

ibaret olduğu iddiasına dayalı olarak önce eylemi gerçekleştirdiğimiz, sonra bu

eylemi yapmaya karar verdiğimizi düşündüğümüz öne sürülmüştür (1999, 480-

490). Buna göre aslında bizler yaptığımız eylemleri kararlarımız neticesinde yapıyoruz-

ruz; bir eylemi yaptıktan sonra kendimize buna karar verdiğimizi söylüyoruz (Reese,

2020, s.249).

Aynı iddiayı devam ettiren çalışmalar içerisinde en etkileyici olanlardan bir tanesi

ise John-Dylan Haynes'e aittir. Haynes'in alışması Libet deneyinin belirsizliklerin-

den daha uzaktır ve beyin görüntüleme tekniği olarak EEG'den daha gelişmiş bir

yöntem olan fMRI kullanır; Haynes deneyini "yeniden yapılandırılmış Libet Dene-

yi" olarak tanımlar (Haynes, 2011, s.11). Deneklerin karışına 500

m/s'de bir rast-

gele de■i■en harflerin oldu■u bir ekran konulmu■, biri sa■ biri sol elle kullan■lmaq

üzere iki dü■meden birisine basarak fMRI cihaz■na ba■l■yken karar verdikleri an■

belirlemeleri ve bu anda hangi harfi gördüklerini not etmeleri istenmi■tir. Burada

Libet deneyinden farklı olarak harflerin rastgele olmas■ ile deneklerin sistematik

tercih yapma ihtimalleri en aza inmektedir ve deneklerin basacaklar■ buton be-

yin hareketlerine göre önceden tahmin edilebilmektedir (Haynes, 2011, s.11-12).

Dolay■s■yla Haynes'e göre, ki■i karar vermeden daha önce nedensel etki süreci

beyinde tamamlanmaktadır; ki■i daha karar■n■n bilincinde de■ilken her ■ey be-

yinde olup bitmektedir. Böyle bir beyin i■leyi■i içerisinde özgür iradeye yer yoktur.

Nörobilime ait bu ve benzeri bulgular kimi gruplarca özgür iradenin varl■■■n■n ar-

t■k tart■■maya gerek bile olmayan bir yan■lg■ oldu■unu do■rulasa da teorik dü-

zeyde özgür irade tart■■malar■ hâlen devam etmektedir. Çünkü Byron Reese'in

ifade etti■i gibi: "■çimize bakt■■■m■zda bir saatin mekanik hassasiyetiyle veya bir

gezegenin yörüngesiyle ayn■ ■ekilde i■lev gördü■ümüzü hissetmeyiz. Bizim his-

settiklerimiz canl■l■k, irade, niyet, güdü ve h■rst■r." (220, s.

251). ■u bir gerçektir ki

özgür iradenin varlığına kabul eden ya da etmeyen hemen hemen hiç kimse özgür

iradesi varmı gibi hissettiğini inkâr etmez. Özgür iradeyi zor ve kadim bir felsefi

problem hâline getiren de bu histir.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 794

Mehtap DOĞAN

Özgür iradenin varlığına dair bakış açımız, bilimsel veriler kadar dünya görüşü-

müz, inançlarımız ve çeşitli ön kabullerimizin belirlediği yadsınamazdır. Dolayısıyla-

la yapay özgür iradenin imkânına dair sunulacak her görüşün arkasında da özgür

irade teorilerinde olduğu gibi belli varsayımlar olacaktır. Bu varsayımlar da iki

önemli soru etrafında şekillenmektedir: “Evrenin bileşenleri nelerdir?” ve “İnsan

nedir?”. İlk soruyu en genel anlamıyla iki şekilde cevaplayabiliriz: “Evren yalnızca

fiziksel şeylerden oluşur.” ve “Evrende fiziksel olmayan şeyler de vardır.” İkinci

soruya da aynı şekilde iki genel cevap verilebilir: “İnsan makinedir.” ve “İnsan

makineden fazladır.” Bu bağlamda, bu çalışmanın ikinci bölümünde özgür irade

problemi “Evren yalnızca fiziksel şeylerden oluşur.” ve “İnsan makinedir.” varsa-

y■mlar■yla ■ekillenmi■ olan fizikalist yakla■m ekseninde ele al■nacakt■r. Üçüncü

bölüm ise bu varsay■mlara kar■t olarak “Evrende fiziksel olmayan ■eyler de var-

d■r.” ve “■nsan makineden fazlas■d■r.” aksiyomlar■n■ kabul eden anti-fizikalist yak-

la■mlara ayr■lm■tt■r. Bununla birlikte, ele al■nan yakla■m■n yapay özgür iradeyi

hangi ölçüde olanakl■ ya da olanaks■z k■ld■■na dair de■erlendirmeler her ba■l■kta

ayr■ ayr■ yap■lacakt■r. Son bölümde ise yapay özgür irade sentezci bir yakla■mla

analiz edilerek probleme alternatif bir bak■ aç■s■ önerilecektir.

2. Özgür ■rade Problemine Fiziksel Yakla■mlar

Özgür irade probleminin en önemli kaynaklar■ndan bir tanesi determinist görü■-

tür¹. Determinizmin temel tezi; her olay■n, belli ko■ullar ve nedenlere göre belir-

lendi■idir. Ko■ullar ve nedenler sabit kald■■■ sürece, olay■n de■i■me ■ans■ yoktur.

Ba■ka bir deyi■le belirlenmi■ bir olay■n meydana gelmesi, o belirlenim ko■ullar■n-

da kaç■n■lmazd■r; belirlenim, ■artl■ zorunluluktur. Determinizmin en klasik tan■m■-

n■ Laplace’de (1749-1827) görmemiz mümkündür:

Evrenin ■imdiki durumunu, onun geçmi■inin etkisi ve gelece■inin sebebi olarak

dü■ünebiliriz. E■er bir ak■l, belirli bir anda, do■ay■ kuran tüm

güçleri ve doay

oluşturan tüm öğelerinin konumları bilseydi ve bu akıl, bu bilgiyi analiz edebi-

lecek kadar büyük olsaydı; evrenin en büyük parçalarının hareketinden en küçük

atomunun hareketine kadar hepsini tek bir formülde birleştirdi. Böyle bir akıl

için hiçbir şey bilinmez olmazdı ve gelecek de tıpkı geçmi gibi gözünün önünde

belirirdi (1995, 2).

Determinizm, özgür iradeye karşı oluşturduu tehditle onun aynı zamanda felsefi

ve bilimsel bir problematik olarak ele alınmasına temel teşkil eder. Her olayın be-

1

Determinizmin, kaderci, teolojik, psikolojik, fiziksel ya da bilimsel, mantıksal vs. birçok formu bulunmaktadır. Bu çalışmada-

da yalnızca fiziksel determinizm ele alınmaktadır.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

795

lirlenmi oldu ve insan eylemlerinin birer eylem oldu öncüllerinden hareket-

le, insan eylemlerinin belirlenmi oldu sonucuna ulaşan akıl yürütme, insanda

özgür iradenin varlığını olanaksız kılar. Özellikle 19. yüzyılda

Newton fiziğinin yük-

seliyle kendisine güçlü bir dayanak bulmuş olan determinist evren görüşü, ilk

bakışta iradenin varlığı için bir alan sağlamamakta ve hatta irade ile çelişik bir gö-

rünüm sunmaktadır. Determinist anlayışa göre başlangıç ve sonu önceden belir-

lenmiş, birbirine sebep-sonuç ilişkisi içerisinde başlıklar olgular dünyasının içerisinde

bulunmaktayız. Newton'un determinizm anlayışının çok daha ileri götürerek, çok

katmanlı bir şekilde evrensel nedenselliği savunan Laplace'ın da ifade ettiği gibi yuka-

radan holistik bir gözle bakabilecek biri geçmiş, şimdi ve gelecek görebilir çünkü

bu anda meydana gelen her bir olay zamanın ilk anından itibaren belirlenmiştir

(1995, s. 2). Dolayısıyla bu belirlenmiş olaylar zinciri içerisinde insan eylemlerinin

insanın özgür iradesinden kaynaklandığını söylemek mümkün değildir.

Katmanlı determinizmin iradeyi yok sayan bakış açısının herkes tarafından görüş birliği

ile kabul edilmesi mümkün olmamıştır. Bu sebeple, evrendeki fiziksel determiniz-

min varlığını inkâr edilmeden, özgür iradeye yer açmak adına birçok farklı yaklaşım

öne çıkmıştır. Zira özgür iradenin varlığının inkârı, insanın kendisini evrende ko-

numlandığı yere büyük zarar vermekte ve insanı makine ile eşdeğer bir varlık

hâline getirmektedir. İnsan'ın yalnızca mekanik bir varoluşa sahip olduğunu savu-

nan katı determinizmden kaçınmak için determinizm ile özgür iradenin çatışma-

daşın savunan görüşlerin yanı sıra determinist tezin yanı sıra farklı önere süren farklı

bakış açılar geliştirilmiştir. Özgür irade probleminin literatürdeki yeri yalnızca de-

terminizm-özgür irade çelişkisi üzerine kurulu değildir. Determinizmi kabul etme-

yeniler olduğu gibi, determinizm ile özgür iradenin çatışmadığını savunan görüşler

de mevcuttur. Tartışmalar takip etmek adına özgür irade problemini oluşturan

sorular tek tek ele alınarak genel bir çerçeve çizilmesi sağlanabilir.

1- Determinizm doğru mudur?

2- Determinizm doğruysa özgür irade ile bağdaştırılır mı?

2.1. Determinizm Doğrudur, Özgür irade ile Bağdaşmaz

“Determinizm doğrudur, özgür irade ile bağdaşmaz.” tezi klasik fiziğe dayalı bakış

açışının bir uzantısıdır. Bu bakış açısına göre, “Her doğal olay meydana gelişindeki

durumların veya fiziksel koşulların toplamı tarafından niteliksel olarak belirlenir.”

(Loewenstein, 2018, s.293). Her sonuç olarak her olayın bir sebebi vardır. Bu da

demektir ki bütün bulmak istediğimizde yapmamız gereken şey yalnızca parça-

ları toplamaktır. Parçaların haricinde hiçbir şey evrendeki düzene etki edemez;

tüm moleküllerin izlediği belirli bir yol vardır ve bu yolun dışına çıkmadan hare-

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 796

Mehtap DOĞAN

ketlerine devam ederler. Klasik fizik bakış açısının temeli olan Newton fiziği tama-

men belirlenimcidir. Newton fiziğinin önemli bir sonucu şudur ki belirli bir anda

evrendeki nesnelerin her birine etki eden tüm kuvvetler ile bu kuvvetlerin konum

ve hızları biliniyorsa nesnelerin hareketleri kuramsal olarak tam bir şekilde sonsu-

za kadar hesaplanabilir (Halpern, 2017, s. 28).

Buna göre, insan ve insan beyni de moleküllerinin izlediği yolun dışına çıkacak

fazladan bir niteliğe sahip değildir. Dolayısıyla, belirlenmiş bir yapı olan insan bey-

ninde, özgür iradenin varlığını kanıtlayacak hiçbir özellik mevcut değildir.

Özgür irade üzerine tartışmaların birçoğunda determinizmin, özgür iradeye yer b-

rakmadığına dair güçlü iddialarda bulunulmaktadır. William James, evrendeki her

olayın belli bir nedene bağlı olduğu, bu nedenlerin doğası yasalar tarafından belirlen-

mi olduğu bir düzen içerisinde özgür iradeye yer olmadığının savunan görüşü, kader,

özgür iradenin esareti, zorunluluk gibi kavramları kullanmaktan kaçınılmayan katı-de-

terminizm (hard-determinism) olarak adlandırılır (2014, s. 149).
Baudrillard'ın mazcılığı (in-

compatibilism) olarak bilinen bu yaklaşım, determinizm ile özgür iradenin tanımları

gereği bir arada bulunamayacakları görüşünü benimsemektedir. Buna göre, bir bi-

reyin özgür olduğunu söyleyebilmek için gerekli olan koşullar, determinizmin temel

teziyle çelişir görünmektedir. Determinizm doğru kabul edildiğinde, özgür iradenin

varlığının yadsınan yaklaşımların başlıca iddialarının şöyle soralayabiliriz:

1- Alternatif olasılıkların varlığına özgür irade için zorunlu koşuldur. Ancak evrende

alternatif olasılıklara yer yoktur; her olayın bir nedeni ve şartı vardır, aynı şartlar-

da farklı bir eylemde bulunabilme olasılığı yoktur. Nedensellik kuralı, çoklu olası-

lıkların varlığına imkân tanımaz.

2- Eylemlerimiz doğası yasaların ya da evrenin ilk var olduğu andan itibaren mey-

dana gelen olayların bir sonucudur. Ne doğası yasaların kontrolü ne de biz var ol-

madan önce yaşanan olayların kontrolü bize aittir. Bu demektir ki eylemlerimizin

kontrolü bizde değildir.

3- Bir kişinin davranışlarından, o davranışa neden olan arzular, değerler ya da inanç-

lar gibi tüm etkenler tamamen ona aitse sorumlu olabilir. Ancak determinizme

göre eylemlerimiz ya da davranışlarımız daha biz doğmadan önce meydana gelen

olayların ürünüdür ve dolayısıyla bizim düşüncemizde olan, kontrol edemeyeceğimiz

nedenleri vardır. Bu sebeple, determinizm gerçek bir fail için yer bırakmamakta-

dır (Tononi, 2013, s. 167-168).

“Determinizm doğrudur, özgür irade ile bağdaşmaz.” varsayımına sahip birisinin

yapay sistemlerin özgür irade sahibi olup olamayacağı sorusuna vereceği cevap

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

797

çok açıktır. Determinist dünyada özgürlüğe hiçbir şekilde yer yoktur. İnsanın öz-

gür olmadıkları bir dünyada, robotların ya da makinelerin de özgür olamayacağı çok

açıktır. Ancak yine de makinelerin özgürlüğü insan özgürlüğünden

başlımsız ola-

rak değerlendirilirse, onların programlandıkları andan itibaren determinist bir i-

leyi e sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bilgisayarlar belirli komutları takip

eden belirlenimli makinelerdir; mantığın fiziksel bir versiyonu olarak ele alınabi-

lecek bilgisayarlar mantık kadar kesin ve net “0” veya “1” durumlarına sahiptir

(Walsh, 2020, s. 84). O hâlde, “Bir bilgisayarın özgür irade sahibi olması mümkün

müdür?” sorusu kolaylıkla “Hayır.” olarak cevaplanabilecek bir soru gibi görün-

mektedir.

Geleneksel yapay sistemler belli girdi-çıkış ilişkilerine dayalı olarak çalışmaktadır

ve hangi girdiye hangi çıkışı verecekleri programlandıkları andan itibaren bellidir.

Buna göre, klasik olarak programlanmış bir sistemin özgür irade sahibi olacağını

iddia etmek güçtür. Ancak başlıca yaklaşımları savunanlar, bunun da ötesinde,

örenebilen, seçimler yapabilen ve hatta bilinç sahibi olan bir makineye dahi öz-

gürlük atfetmeyeceklerdir. Bu bakış açısına göre, böyle bir makinenin davranışları

bilinçli bile olsa doğa yasalarına göre belirlenmiştir ve o makine daha yapılmadan

önce tüm eylem ve seçimleri bellidir. Dolayısıyla, insanın hiçbir koşulda özgür ira-

de sahibi olamayacağına savunun bağıda mazc deterministlere göre, bir makine

de ne kadar karmaşık ve gelişmiş olursa olsun özgür olamaz; yapay zekâ sistemle-

rinde özgür irade mümkün değildir.

2.2. Determinizm Yanlıdır, Özgür İrade Vardır

Bağıda mazc teorilerin birçoğu determinizmi doğru kabul ettiklerinden dolayı,

özgür iradeyi yok saymaktadır. Ancak öte yandan, özgür iradenin varlığının kesin

olduğunu ve özgür iradenin varlığının determinizmi yanlışladığını savunan yakla-

şımalar da mevcuttur. Özgürlükçü (libertarian) olarak adlandırılan bu yaklaşımların

bazıları, özgür bir eylem ya da kararın bir nedeni olmadığını savunurken; bazı

özgürlükçü bakış açıları da özgür bir eylemin ya bir nedeninin olmadığını ya da

diğer olayların belirlenmemişi olarak o eyleme neden olduğunu iddia etmekte-

dirler (Clark, 2002, s.356). Bu bakış açısının belirlenimci olmayan (indeterminist)

bir evren görüşüne yaslandığı gözden kaçırılmamalıdır. İndeterminizm, bütün

olayların doğa yasaları ve diğer olaylar tarafından belirlenmiş olduğu tezini kabul

etmemektedir. Özgürlükçü bağıda mazc ille savunular, evrenin indeterminist ol-

duğunu ve evren indeterminist olduğu için özgür olduğumuzu dile

getirmektedir.

Ancak savunduklar■ indeterminist görü■ün kayna■■, evrene düalist de■il, determi-

nizmde oldu■u gibi fizikalist yakla■■md■r.

Cilt 6 / Say■ 13 / Eylül 2021 798

Mehtap DO■AN

Determinizmi reddeden fizikalist özgürlükçülerin, fiziksel dünyada buldu■u en

büyük dayanak Kuantum fizi■idir. Al■■ld■k tasviriyle Kuantum fizi■i, indeterminiz-

mi fiziksel dünyanın■n içerisine dâhil etmi■tir. Buna göre, atom alt■ parçac■klar■n

hareketleri kesin olarak tahmin edilemez, belirlenimci kurallarla aç■klanamaz;

yaln■zca olas■lıkla aç■klanabilir. Kuantum fizi■inin evrensel belirlenimcilik için bir

açmaz olu■turdu■u aç■kt■r. Ancak atom-alt■ seviyede geçerli olan olas■■a dayal■

sistemin nas■l olup da makro seviyede insan davran■■na etki etti■i hususu tart■-

mal■d■r. Bu sebeple belirlenimci olmayan özgür irade teorileri, Kuantum fizi■inin

özgür iradeyi aç■klamak için tek ba■■na yeterli bir temel olu■turmad■■ düşünce-

siyle ele■tirilmektedir. Bu ele■tiriler, kavramsal temelleri hâlâ tart■■lan Kuantum

fizi■inin belirlenmemi■ olaylar■n nas■l olup da özgürlü■e katkıda bulundu■una

dair pozitif bir açıklama getirmeden, özgür iradenin varlığına ulaşamayacağın

ileri sürmektedir (Strawson, 2010, s. 28). Kuantum fiziğinin bize gösterdiği inde-

terminist evren modeli, Newton fiziğine ek olarak evrene olasılıklar dâhil etmek-

tedir. Ancak olasılıkların üzerinde özgür irademizin bir etkisi olduğunu gösterecek

yeterli bilimsel veri bulunmamaktadır. Olasılıkların varlığını tek başına özgür ira-

denin bir kanıtı olarak ele almak eksik bir yaklaşımdır. Çünkü olasılıkların kendisi

de yine doğa yasalarına benzer olarak bize bağlı ve bizim kontrolümüzde değildir.

Bu açıdan bakıldığında, determinizm ile uyumlu olmayan özgür iradenin indeter-

minizm ile uyumlu kabul edilmesi zor görünmektedir. Zira indeterminizmin ka-

bul ettiği belirlenmemiş olayların meydana gelmesi ya da gelmemesi tesadüfidir;

rastlantısal olaylar da fail dâhil kimsenin kontrolü altında değildir (Kane, 2002, s.

23). Bu durumda, belirlenmemiş olayların varlığına dayanarak failin özgürlüğünü

kabul etmek geçerli bir çıkarım olarak görünmemektedir. Ek olarak, insan davran-

ının makro seviyede belirlendiği ve makro seviyedeki (insan beyni ve bedeni)

indeterminizmin ihmal edilebilir olduğu da kuantum fiziğinin özgür iradeyi açıkla-

yabilece■i iddias■na kar■t olarak iddia edilmektedir.

Özgürlükçü yakla■m■n, özgür iradeye bak■ aç■s■, yapay özgür iradeye dair bak■

aç■s■n■ da kesin olarak göstermektedir. Bu yakla■ma göre, özgürlü■ün kayna■

olas■l■klard■r ya da ba■ka bir deyi■le belirlenmemi■ olaylar■n varl■d■r. Bir eylem,

seçim ya da davran■■n özgür olması için o eylem, seçim ya da davran■■n nedeni-

nin do■a yasalar■ ya da ba■ka eylemler taraf■ndan belirlenmemi■ olması gerekli-

dir. Özgürlükçü yakla■ma göre, Kuantum fizi■i bu türden belirlenmemi■ olaylar■n

varl■■na dair bir dayanak olu■turmaktadır. Dolay■s■yla bu yakla■m■n özgür kabul

edece■i yapay sistemler olas■l■klara sahip olmal■d■r. Günümüzde kulland■■m■z

bilgisayarlar ya da yapay zekâya dayal■ uygulamalar, belirlenmi■ (deterministik)

bir yap■ya sahiptir. Seçim yapt■■n■ dü■ündü■ümüz programlar da bu seçimleri,

Cilt 6 / Say■ 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür ■rade: Yapay Özgür ■radenin ■mkân■

799

seçim yapabilmek üzere programland■■ndan yapmaktadırlar. Dolay■s■yla, gele-

neksel algoritmaya dayal■ sistemlerde özgür iradede bahsetmek “Özgürlük inde-

terminizmi gerektirir.” tezini savunanlar için mümkün değildir. Fakat bu yaklaşıma,

indeterminist bir dünyada indeterminist bir bilgisayar mümkün görecektir. Kuan-

tum bilgisayarların inşasında da bu görüşe destek sağlamaktadır. Kuantum bilgisayar-

lar, bugün bizim kullanıma sunulmamış olsa da geliştirilmeleri yönünde ciddi

çalışmalar söz konusudur. Örneğin, Google bir süre önce Sycamore isimli klasik

bilgisayarın 10.000 yılda çözebileceği problemi 200 saniyede çözen kuantum i-

lemcisini ürettiğini duyurmuştur (Arute v.d., 2009, s. 505-510). Klasik bilgisayarda

bir bit 0 veya 1 değerine sahip olabilirken kuantum bilgisayarlar, 0 ve 1’i aynı

anda içeren kubitlerden oluşmaktadır. Bu da kuantum bilgisayarların, bir girdiye

her durumda aynı çıktıyı vermeyeceğini göstermektedir. Prensipinde bir kuantum

bilgisayar eş zamanlı olarak birden fazla durumda olabilir ve böylece eş zamanlı

olarak birden fazla görevi yerine getirebilir (Loewenstein, 2018, s.309). Dolayısıyla-

la özgürlükçü yaklaşıma göre, çoklu olasılıklara sahip ya da alternatif durumlara

sahip olarak adlandırabileceğimiz kuantum bilgisayarların özgür iradeye sahip

olabileceğini söylemek mümkündür.

Fakat indeterminizmin özgürlüğün kaynağı olduğu tezine getirilen itirazlar, yapay

sistemlerin özgürlüğü meselesinde de geçerliliğini korumaktadır. Kuantum bilgi-

sayılarının, klasik bilgisayarlardan farklı olarak olasılıklara sahip bilişsel yapılarının,

nasıl olup da onların özgür olarak nitelendirmemizi gerektireceği net olarak ortaya

konulmamaktadır. Katı deterministlerin eleştirisi, Kuantum bilgisayarların bilgi

ileme süreçlerinde var olan olasılıkların, onların bir program tarafından belir-

lendikleri gerçeğini deiktirmeyeceği yönünde olacaktır. Ayrıca, indeterminizmin

insan kontrolünün dışında olan rastlantılara dayanmasının, özgür irade için bir

gerekçe sunamayacağı itirazı yapay sistemler için de geçerli bir itiraz olarak gö-

rünmektedir. İndeterminist bir yapay sistem, rastlantısal olaylar içerdiği için öz-

gür sayılamaz çünkü rastlantısal sistemin kendisi tarafından kontrol edilemez.

Oysaki özgür irade, tanım gereği, olayların ya da eylemlerin kontrolüne sahip

olmayı gerektirir.

2.3. Determinizm Doğrudur, Özgür İrade ile Bağdaştır

Bağdaştırıcılık, farklı formlarda savunulabilen bir yaklaşımdır:

a- Determinizm doğrudur ve bizim özgür olmadığımızı göstermez ancak biz özgür

değiliz.

b- Determinizm doğrudur ve bizim özgür olmadığımız göstermez ancak özgür

olup olmadığımız ispatlanamaz.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 800

Mehtap DOĞAN

c- Determinizm doğrudur ve biz özgürüz.

d- Determinizm doğrudur ve biz özgürüz; bizim özgürlüğümüz determinizmin

doğruluğunu gerektirir.

e- Determinizm doğru olsun ya da olmasın, biz özgürüz.

f- Determinizm doğru değildir ve biz özgürüz; determinizm doğru olsaydı da öz-

gür olurduk.

g- Determinizm doğru değildir ve biz özgür değiliz. Fakat yine de determinizm ve

özgür irade bağdaştırılmaktadır (Strawson, 2010, s. 5).

Bu farklı formlar arasından, bağdaştırılabilecek denildiğinde ilk akla gelen determiniz-

min doğru olduğu ve buna rağmen özgür olduğumuzdur. Dolayısıyla fazladan bir

açıklama yapılmadıkça, başdağırcılığın klasik tezi, “Determinizm, özgür iradenin

varlığına bir engel teşkil etmez. Determinizm ile 'Özgür irade vardır.' önermesi

aynı anda doğrudur.” olarak yorumlanmalıdır. Bu tez kendisine farklı argüman-

larla destek bulmaktadır. Fakat bu argümanların hemen hepsinde ortak olan hu-

sus, özgür iradenin yeniden tanımlanması ve yorumlanması üzerine kurgulanması

olmalıdır. Thomas Hobbes, David Hume ve John Stuart Mill tarafından da sa-

vunulan klasik başdağırcılık, özgürlüğü istediğimizi ya da seçtiğimizi yapma gücü

olarak ele alır. Örneğin, Hobbes’a göre insanlar, yalnızca kendi kararlarını verebil-

diklerinde özgürdür; kendi kararlarını verebilmek ise ancak irademizi, arzularımız ya

da yönelimlerimizi engelleyen şeylerin yokluğunda mümkündür (akt. Kane, 1996:

10). Buna göre, insan eylemini engelleyen bir engel var olmaması durumunda is-

tedisini yapabiliyorsa özgürdür. Eylemlerimizin çeşitli nedenlere dayalı olarak be-

lirlenmesi olması, o eylemi isteyerek gerçekleştirdiğimiz gerçeğine antitez oluştur-

maz. Fakat özgür iradeyi, istediğini yapabilme gücüne indirgeyen böyle bir tanım;

özgür iradeyi alternatif olasılıklara sahip olma ya da başka türlü de eyleyebilme

gücü şeklinde ele alan sonuç argümanı (consequence argument)

karşısında zayıf

bir duruma sahip görünmektedir. Sonuç argümanı şöyle ifade edilebilir:

Eğer determinizm doğruysa her olay, üzerinde kontrol sahibi olmadığımız doğa

kanunlarının ve uzak geçmişteki olayların sonucudur. Kontrolünün bizde olmadığı

bir nedene bağlı olarak meydana gelen hiçbir şeyin kendisinin kontrolü de bizde

değildir. Bu sebeple, eğer determinizm doğruysa, eylemlerimiz ve düşüncelerimiz

de dâhil olmak üzere meydana gelen hiçbir şeyin kontrolü bizde değildir. Bunun,

düşündüğümüz ya da yaptığımız hiçbir şeyin, bize olan ya da bizimle olan hiçbir

şeyin, tıpkı piyanistin her vuruşunda piyano telinin titremesi gibi, başka türlü ol-

ması mümkün değildir (Kapitan, 2002, s.127).

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

801

Bu argüman eylemlerimizin farklı şekillerde gerçekleşme olasılıkları, bu eylem-

lerimizin nedenleri olan geçmiş ya da doğa yasalarının değiştirmenin mümkün

olmadığını ileri sürerek yadsıtmaktadır. Buna göre, eylemlerimiz, kontrolü bizde

olmayan ve dolayısıyla asla deiktiremeyeceğimiz geçmiş olayların ve doaya yasa-

ların kaçınılmaz sonucudur.

Bağdaşırca düşünürler sonuç argümanların farklı açılardan cevaplamaya çalışmak-

tadırlar. İlk cevap, özgür iradenin anlamının koşullu olarak yorumlamaktadır. Bir

eylemi gerçekleştirmede özgür olmamız demek, “İstediğimiz için o eylemi ger-

çekleştirdik.” demektir. Bu anlamda özgür iradenin, “Eğer isteseydik, başka türlü

davranabilirdik.” şeklinde bir koşula yönelik olarak ele alındığında determinizm

ile çelişkili olmayacağı iddia edilmektedir. Bu iddia, özgür iradenin koşullu bir an-

lama sahip olması durumunda, geçmişini ya da doaya yasaların deiktirmeye gerek

kalmadan özgür eylemden söz edilebileceğini ileri sürmektedir (Kane, 2002, s.

15). Ancak bağdaşırca bakışta, “Eğer isteseydik, başka türlü davranırdık.”

şeklinde koşullu bir tanımın determinist evrende özgür iradenin varlığına yer aç-

cağını kabul etmez. Zira determinist görüş başka türlü davranmayı istemeyece-

mizin de belirlenmesi olması gerektirmektedir.

Özgür iradenin koşullu analizinin sonuç argümanını bertaraf etmekte yetersiz kal-

dığından düşünen bağdaşırcaılardan Harry Frankfurt, özgür iradeyi

determinizm için-

de konumlandık ramamamızın sebebinin alternatif olasılıklar prensibi olduuna

ilaret etmektedir. Frankfurt'a göre, "determinist dünyada alternatif olasılıklara

yer olmadık, bu yüzden de özgür iradenin var olamayacağı" görüşü, determi-

nizmin çoklu olasılıklara olanak tanınması açısından değil; özgür iradenin alterna-

tif olasılıklar zorunlu olarak gerektirmemesinden ötürü yanlıttır (1969, s. 829).

Bu hususta tartışılması gereken özgür iradenin varlığı değil, alternatif olasılıklar

prensibinin kendisidir. Frankfurt'a göre, alternatif olasılıklar prensibi yanlıttır çün-

kü bir insan başka türlü yapmak için bir alternatifi olmasa dahi eylemlerinden

ahlaki olarak sorumludur. Bu iddiasının sonradan Frankfurt-tipi örnekler olarak

adlandırılan örneklerle desteklemeye çalışılan Frankfurt'a göre, bir insanın farklı

türden davranma eğilimi olmadık için öyle davranması ya da başka bir şey yapma

olasılıkları bulunmadık için yapmadık oldu u şeyi yapması onun özgür olmadığının gös-

termez. Frankfurt-tipi örneklerden birisini şöyle özetleyebiliriz:

Jones, Amerikan seçimlerinde Demokrat Parti ya da Cumhuriyetçi Parti için oy

kullanmaya karar verecektir. Bu esnada, Demokrat Parti lehine çalışılan bir beyin

cerrah Jones'un farkına varmadan beynine bir cihaz yerleştirmiş ve Jones'un

beynini görüntülemektedir. Eğer Jones Demokrat Partiye oy vermeye karar ve-

irse bu cihaz yalnızca görüntülemeye devam edecek ve karar verme sürecine

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 802

Mehtap DOĞAN

müdahale etmeyecektir. Fakat eğer Jones oyunu Cumhuriyetçi Partiden yana kul-

lanmaya karar verirse, bu cihaz beyne müdahale edecek ve Jones'un oy tercihini

Demokrat Parti lehine kullanmasını sağlayacaktır. Çeşitli değerlendirmelerden

sonra Jones oyunu Demokrat Partiye verme kararı alır ve oyunu kullanır; cihazın

karara hiçbir müdahalesi olmamıştır (Fischer, 2002, s. 282).

Bu örnekte, Jones'un Demokrat Partiye oy vermek durumunda yapabileceği hiçbir şey

yoktur. Çünkü aksi yönde bir karar almak istediğinde dahi beynindeki cihazın mü-

dahalesiyle yine Demokrat Partiye oy verecektir. Ama burada oyunu kendi isteği

ile Demokrat Partiden yana kullanmaktır, cihazın hiçbir müdahalesi söz konusu

değildir. Bu sebeple, alternatif olasılıkların yok eden cihaza rağmen Demokrat

Partiye oy verme eyleminde özgür ve ahlaki olarak sorumlu görünmektedir. O

hâlde, özgür irade için alternatif olasılıkların varlığı zorunlu bir koşul değildir ve

alternatif olasılıklar prensibi yanlıştır. Zira iddia budur ki bir insan farklı türlü dav-

ranma şansına sahip olsa da yine istediği gibi davranacaktır, başka bir şey yapma

olasılıkları bulunduğunda da istediği şeyi yapacaktır (Frankfurt, 1969, s. 837). Dola-

ysıyla, özgür iradeyi mümkün kılan alternatif olasılıkların varlığı değil istediğini

yapabilme yetisidir.

Modern bağdaştırıcılık burada ele alamadığımız pek çok farklı argümanla deter-

minist bir dünyada özgür iradenin mümkün olduğunu savunmaya devam etmek-

tedir. Ancak bu argümanların hepsinin bu çalışmada tartışılmaya açılması konu-

muzu sınırlandırmamız gerektiğinden mümkün değildir. Burada üzerinde durmamız

gereken konu bağdaştırıcı özgür irade yaklaşımının, yapay iradeye yönelik çizeceği

çerçivedir. Bu sebeple, bağdaştırıcılığın en genel hâliyle, özgürlüğü “istediğim gibi

eylemde bulunabilmek” olarak tanımladığı ve istediğim gibi eylemde bulundu-

ğum takdirde, eyleminin nedenlerinin belirlenmesi olmasının benim özgür irade-

me engel olmayaca■n■ öne sürdü■ünü göz önüne alarak yapay sistemlerde özgür

iradenin imkân■na dair ba■da■rc■lar■n potansiyel görü■leri hakk■nda de■erlendir-

me yapabiliriz.

Klasik bilgisayarlar■n determinist yap■da olduklar■n■ daha önce de vurgulam■t■k.

Bu sebeple, determinist bir yap■ya sahip olan herhangi bir yapay sistemin özgür-

lü■ünden bahsedilecekse ku■kusuz ki determinizm ve özgür iradenin bir arada

bulunabilece■ini savunan ba■da■rc■lık bu iddia için en uygun zemini sa■lamakta-

d■r.² Zira ba■da■rc■lık, yapay zekâ ile özgürlü■ün tan■mlar■ gere■i çeli■memesini

sa■layan yegâne bak■ aç■s■d■r. Ba■da■rc■lık■n "■nsan istedi■ini yapt■■ ölçüde öz-

gürdür." iddias■ yapay sistemler için dü■ünüldü■ünde, "Makine istedi■ini yapt■■

2

Özgür irade sahibi makineleri ba■da■rc■ yakla■ım temelinde mümkün gören bir bak■ aç■s■ için bkz. Zambak, A. (2018).

"Free Will and Artificial Intelligence". MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi (2): 167-181.

Cilt 6 / Say■ 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür ■rade: Yapay Özgür ■radenin ■mkân■

ölçüde özgürdür.” ■eklinde bir iddiaya dönü■ecektir. Burada istedi■ini yapmak ifa-

desi arzu etti■ini yapmak gibi bir duygu durumuna ba■lan■rsa yapay sistemlerde

duygular■n imkân■na dair yeni bir sorunla kar■■la■■l■r. Bu sorunun bir ad■m ötesin-

de de duygular■n varl■■■n■ konu■mam■z■ mümkün k■lan bilinçli deneyimin varl■■■

tart■■maya aç■lm■■ olur. Ancak burada gözden kaç■r■lmamas■ gereken husus ■udur

ki çal■■mam■z■n ba■■nda da belirtti■imiz üzere ba■da■■rc■ yakla■■m■n arka plan■nda

di■er fizikalist bak■■ aç■lar■nda da oldu■u gibi Evrende var olan her ■ey fizikseldir

ve ■nsan geli■mi■ bir makinedir. varsay■mlar■ yer almaktad■r. Dolay■s■yla, ba■da-

■■rc■l■k için duygular da bilinç de fiziksel niteliklerdir. Dolay■s■yla, duygulara ya da

bilinçli deneyime sahip bir makine ba■da■■rc■l■k için mümkündür çünkü insandaki

varl■klar■ nas■l fizikselse geli■mi■ bir makinede de ayn■ ■ekilde var olabilirler. O

hâlde, ba■da■■rc■l■k; istedi■ini yapan makineler in■a etti■imizde, bu istekleri prog-

ramc■lar■ taraf■ndan belirlenmi■ olsa bile, bu makinelerin özgür oldu■unu iddia

edecek ve bunun gerçikle■mesinin önünde fiziksel bir engel bulunmad■■■n■ ileri

sürecektir.

3. Özgür iradeye Fiziksel Olmayan Yaklaşımlar

Özgür iradeye fiziksel yaklaşımlar, özgür iradenin doğasından ziyade varlığını tar-

tama konusu olarak ele almaktadır. Bunlardan katı-determinizm özgür iradenin

varlığını tamamen reddederken baskıncı yaklaşımlar ahlaki sorumluluk prob-

leminden kaçınmak için özgür iradeye determinist evren içerisinde bir yer açma

çabası içerisindedir. Özgürlükçü yaklaşımın esas problemi ise indeterminizmi öz-

gür iradenin varlığını gerekçe göstererek temellendirmektir. Her üç yaklaşımda da

özgür iradeye verilen bir belirleme gücü söz konusu değildir.

Oysaki özgür irade sahibi olduğumuza dair inancımızın en temel kaynağı eylem-

lerimiz ve davranışlarımızza etki edebilme gücümüzün olduğunu düşünmemizdir.

Özgürlük, nasıl eyleyeceğimizin kontrolünü sağlama kapasitesi olarak eylemleri-

mizi belirleyen bir güçtür (Pink, 2004: 105). Fakat elle tutulmayan bir kavram olan

özgürlüğe belirleyici bir rol atfetmek, fizikalist evren anlayışı içerisinde çok müm-

kün görünmemektedir. Özgür iradenin eylem ve kararlarımız üzerinde belirleyici

bir gücü olduğunu söylemek, daha geniş bir perspektiften, zihinsel durumların

fiziksel durumları etkilediğini söylemek olacaktır. Bu ise zihinsel ve fiziksel olmak

üzere iki ayrı ontolojik gerçekliği varsaymak anlamına gelmektedir.

Özgür irade problemine düalist yaklaşımda genel olarak fenomenal bilincin, baş-

ka bir deyişle öznel deneyimlerimizin, özgür iradenin kaynağı olduğunu iddia et-

mektedir. Bu hususta, fenomenal bilincin ontolojik olarak fiziksel olana indirgenip

indirgenmeyeceği zihin felsefesinin temel tartışma konularından birisidir. Onto-

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 804

Mehtap DOĞAN

lojik olarak beyne indirgenemeyecek bir bilinç yaklaşımını savunmak şüphesiz ki

özgür irademizin eylemlerimizin belirleyicisi olduğunu iddia etmek için güçlü bir

temel sağlamaktadır (O'Connor, 2004, s. 116). Fenomenal bilincin ontolojik in-

dirgenemezliğini savunmak, öznel deneyim ile nesnel beyin aktiviteleri arasında

kapanmayacak bir açıklama boşluğunu³ olduğunu varsaymaktadır. Bu sebeple, öz-

gür irade de fenomenal bilincimizin bize sunduğu bir içsel gerçeklik olarak nesnel

terimlerle açıklanamaz görünümündedir. Burada kabul edilen düalist bakış açısı, zi-

hin ve bedeni başlımsız gerçeklikler olarak ele alan töz düalizmi olabileceği gibi;

fiziksel bir töz olan bedenin fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki farklı niteliğe sahip

olduğunu varsayan nitelik düalizmi de olabilir. Ancak her iki türden düalizmin ka-

bulü de düalizmin klasik açmazları ile yüzleşmeyi gerektirmektedir. Zihin ve bed-

ni bağımsız varoluşları olarak kabul etmek, bu iki tözün nasıl birbiriyle etkileşime

girdiğini sorgulayan klasik zihin-beden problemine bir çözüm önerisi geliştirmeyi

gerekmektedir. Aynı şekilde, zihinsel ve fizikselin aynı tözün farklı nitelikleri ol-

duğunu kabul etmek de fiziksel bedenın nasıl zihinsel niteliklere neden oldu-

sorusuna cevap vermeyi gerekli kılmaktadır. Fakat hem töz düalizminin etkileşim

problemi hem de nitelik düalizminin zihinsel nedensellik problemi ne felsefi ne

de bilimsel açıdan çözümlenebilmesi de mümkündür.

Bu çalışmadaki odak nokta, bu yaklaşımların yapay irade için çizecekleri çerçeve

olacaktır. Öncelikle bunu belirtmeliyiz ki düalist yaklaşımların temelinde insanın

makineden fazlası olduğu varsayımı yatmaktadır. Özgür irade de insanın makine-

den farklı kullanılan niteliklerden bir tanesidir. Dolayısıyla düalist bakış açısında, yapay

özgür iradenin imkânına yer bulmak çok mümkün görünmemektedir. Özellikle

töz düalizmi, zihne atfettiği bağımsız ontolojik statü ile tamamen fiziksel olan bir

makinede zihinden ve zihinsel niteliklerden bahsetmenin önünü tamamen ka-

patmakta ve yapay özgürlüğü ne mantıksal ne de ilkece mümkün görmektedir.

Ancak zihinsel niteliklerin, karmaşık beyin süreçlerinden belirdiğini savunan bir

tür düalizm için, yapay özgür irade mantıksal olarak mümkündür.

Özgür irade sahibi bir makine aynı zamanda fenomenal bilinç sahibi de olacaktır.

Dolayısıyla eğer fenomenal bilinç sahibi bir makine oluşturulabilirse bu makine-

nin özgür irade sahibi olması da mümkün kılınabilir. Fiziksel olmayan yaklaşımları

birbirinden ayrı ele aldığımız fenomenal bilinçli durumlar ile fiziksel nitelikler arasında-

daki ilişkinin doğasına dair kesin bir kavrayışa sahip değiliz. Bu yaklaşımları, insan

3

Joseph Levine fiziksel nitelikler ve bu fiziksel niteliklerin deneyimi arasında kapatılamayacak bir “açıklama gediği” old-

uğunu iddia eder. Bu iddiayı dayandırdığı temel, acıların beyindeki fiziksel korelasyonları ile acıların deneyiminin doğaları

gereği birbirinden farklı olduğudur. Bu sebeple, bilincin tüm fiziksel korelasyonları bilinse dahi bu, deneyimin kendisini

açıklamak için yeterli olmayacaktır. Bkz. Levine, J. (1983). “Materialism and Qualia the Explanatory Gap” Pacific Philo-

sophical Quarterly (64): 354-361.

805

beyninin nöral haritası tamamlansa, bilişsel süreçler bütünüyle ortaya konulsa

dahi fenomenal deneyimin doğasına bir açıklama getirilemeyeceğini iddia etmek-

tedir. Ancak fenomenal durumların ortaya çıkmasının fiziksel süreçlerle açıklayama-

yız demek; bizi, “Yapay sistemlerde fenomenal bilinç mantıksal olarak mümkün

değildir.” iddiasına götürmemektedir. Fenomenal durumların ortaya çıkmasının fizik-

sel süreçlerle açıklayamayız demek; bize yalnızca fiziksel süreçlerin fenomenal

durumların doğasının açıklamak için yetersiz olduğunu söylemektedir. Fenomenal

durumların doğasının nasıl açıklanacağına dair bir yöntem sunmamaktadır. Biliş-

sel ve nöral modellemesi tamamlanan bir yapay sistemde –ne şekilde ve hangi

amaçta olduğunu bilemesek de- fenomenal bilinçli durumların oluşması hâlâ

ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla yeterince gelişmiş bilişsel niteliklere sahip ya da

beynin birebir modellemesiyle oluşturulmuş bir yapay sistemde, fenomenal bi-

linin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak özgür iradenin ortaya

ç██k███ mant██ksal

olarak mümkündür. Ancak bu ortaya ç██k███ rastlant██sal olacak ve fiziksel süreçlerin

ne ██ekilde fenomenal durumlara yol açt███n██ ve özgür iradenin ne ██ekilde ortaya

ç██kt███n██ aç██klayamayacaktır.

4. Sonuç Yerine: Alternatif Bir Yapay █rade Yakla██m██ Önerisi

Özgür irade, en genel ifadeyle, ba██ms██z seçim yapma ya da karar verme yeti-

si olarak tanımlanabilir. Yaz██l██mlar██ ya da algoritmalar██ ile s██n██rl██ olan kapalı sis-

temlerde özgür seçim yapma yetisinin varl███ söz konusu değildir. Ba██ms██z karar

alabilmek aynı zamanda ba██ms██z motivasyonlara ya da belirlenmemi██ hedeflere

sahip olmay██ gerektirir. Hedefleri ba██tan belirlenmi██ hiçbir yap██ özgür iradesi ile

eylemde bulunamaz. █nsanda özgür iradenin varl███na olan inanc██m██z██n en önemli

gerekçelerinden bir tanesi de zaten insan██n belirli olmayan hedefler geli██tirme

yetişi ile birlikte belirli olmayan motivasyonlara sahip olmas██dır. Karma██k yap██ya

sahip özneler olarak biz insanlarda davran███, deneyim ve hedeflere dayan██r; he-

defler belli değildir.

Buna göre, yapay ak██ll██ sistemlerin hedef ya da motivasyon bakım██ndan esneklik-

lerinin değerlendirilmesi bu sistemlerde iradenin varlığını denetlemek için yararlı

bir yöntem olarak ele alınabilir. Manzotti, yapay sistemleri teleolojik/ereksel es-

nekliklerine göre Sabit Kontrol Yapılar, Öğrenen Yapılar ve Hedef Üreten Yapılar

-Teleolojik Olarak Açık Sistemler olarak sınıflandırır (2007, s. 186).

Bugünkü teknolojik gelişmişlik düzeyinde, kullanılmakta olan yapay zekâ sistem-

lerinin büyük çoğunluğu önceden belirlenmiş bir hedefe ulaşmak üzere olmaktadır-

bulmuştuk algoritmalarla dayalı olarak çalışmaktadır. Sabit Kontrol Yapılar olarak ad-

landırıldığımız bu sistemlerin hedefleri ve bu hedeflere nasıl ulaşacakları önceden

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 806

Mehtap DOĞAN

belirlenmiştir ve yapılarındaki hiçbir şey deneyimlerinden etkilenmez. Dolayısıyla

bu sabit yapıların özgür irade sahibi olduklarını iddia etmek mümkün değildir.

Hesap makinesi, termostat, içecek otomatları gibi girdi-çıkış ilişkisiyle çalıştırılan

makinaların tamamı sabit kontrol yapılarının basit örnekleri olarak ele alınabilir.

1986 yılında Honda mühendislerinin yürüyen bir robot yaratma projesiyle ortaya

çünkü ASIMO ise sabit kontrol yapılarının en gelişmiş örneklerindendir. Kendisine

yüklenen sabit algoritma ile çevresiyle etkileşime giren ASIMO, çevresini sürekli

ölçüde sahip olduğu kodlar ile tanımakta; farklı bir fiziksel çevrede farklı nesne-

lerle ilişkisi kurması gerektiğinde yazılımı güncellenmektedir. ASIMO ayrıca öğren-

me yeteneği olan bir robot değildir; veri tabanından yararlanarak kodlanmamıştır

çokluklar üretmez. Yeni hedefler üretemediği gibi, hedefe giden yolları değiştirme

ve güncelleme yetisine de sahip değildir.

Sabit Kontrol Yapılarından daha gelişmiş yapay zekâ uygulamalarına sahip öğren-

me yapıları ise davranış temelli olup görevleri nasıl yerine getireceklerini öğren-

nebilirler. Yapay sinir ağlarına dayanan sistemler, bu tür yapıların en çok bilinen

örnekleridir. Öğrenme yapıları, özel bir hedefe ulaşmalarını istendiğinde sonuca

ulaşma yollarına kendileri karar vermekte ve yollar arasında seçim yapabilmek-

tedirler. Ancak hedefe ulaşmak için yeni yollar öğrenebilseler de hedef, görev ile

birlikte sisteme önsel olarak tanımlandığından hedef üretmeleri söz konusu de-

ğildir. Sadece tanımlanan hedefin farklı yollarını deneyebilirler. MIT'nin üretmi-

olduğu Cog bir tür öğrenme yapısıdır. Cog, teleolojik olarak kapalı bir yapı olarak,

verili olan hedef doğrultusunda öğrenme ve hedefe giden farklı yolları deneyebil-

me yetisine sahiptir. Bu kapalılık, onun kendisi için yeni hedefler üretebilmesine

engeldir. Belli hedefler doğrultusunda çevresiyle ilişkisi kuran Cog, davranışları

çevresel etkilere göre seçebilmekte ve ilk defa karşılaştığı durumlara öğrenme

kabiliyeti ile adapte olabilmektedir ancak otonom olarak davranışta bulunma ve

karar verme yetisine sahip değildir. Bu bağlamda, Cog oldukça gelişmiş bir bili-

sel kapasiteye sahip olmakla birlikte, insanın çevresi ile kurduğu sosyal etkileşimi

yerine getirebilecek bir robot değildir. Dolayısıyla Cog için tamıyla özgür irade

sahibi bir robot tanımlaması yapmak yanlış olacak olsa da en azından bilişsel ola-

rak özgür olma potansiyeline sahip bir robot olduğu söylenebilir.

4

Advanced Step in Innovative MObility.

5

ASIMO ile ilgili bilgilere <https://asimo.honda.com/asimo-history/> adresinden erişilebilir.

6

Cog'a ait fiziksel özelliklere ve Cog'un yeteneklerine dair bilgilere
<http://groups.csail.mit.edu/lbr/humanoid-robotics-group/>

[cog/methodology.html](http://cog.methodology.html) ve
<http://www.ai.mit.edu/projects/humanoid-robotics-group/cog/overview.html>
adreslerinden

ulaşılabilir.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür Akademi: Yapay Özgür
Akademik'in İmkanları

807

Teleolojik olarak açık olup hedef üretebilen yapılar ise ilk iki
sistemden farklıdır.

olarak verilen görevi nasıl yerine getireceğini ve hedefin ne
olduğunu öğren-

bilirler. İlk iki yapıdan çok daha fazla çevreyle etkileşim
içerisinde bulunabilirler.

Çevrelerinden kopuk davranışları sergilemezler; çevresel süreçlerin
oluşumu ve

karmaşıklığının arkasında dururlar (Manzotti, 2007, s. 188). Bu türden
yapılar için

bugün için üzerinden analiz yapılacak bir örnek bulunmamaktadır. Zira
var olan

tüm sistemler ne kadar gelişmiş öğrenme yapılarına sahip olurlarsa
olsunlar, belli

hedefler doğrultusunda eylemde bulunmaktan öteye geçememektedirler.
Ancak

yeni hedefler üretebilen yapıların oluşturulması için çok uzun bir
zamana ihti-

yaç olmadıkça ve bu teknolojik alanın çok yakında akan olduğu
yapay zekâ

araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Teleolojik olarak açık yapı-

ların inşası ya Cog gibi bilişsel olarak çok gelişmiş bir robotun öğrenme teknikleri

ilerletilerek mümkün olabilir ya da en başından açık bir yapı inşa edilebilecek bir

algoritma geliştirilebilir. Teleolojik olarak açık yapıların inşası, bilişsel kapasitesi

gelişmiş, otonom kararlar alabilen, çevresiyle sosyal etkileşim kurabilen yapıların

oluşturulması anlamına gelecek; bu ise dar anlamda özgür irade sahibi akıllı ya-

pay sistemlerin ortaya çıkması yönünde büyük bir adım olacaktır.

İnsanın davranış ve eylemleri şüphesiz ki çevresel, biyolojik, genetik, hormonal,

duygusal, kimyasal, nöral, bilişsel vs. birçok etkene bağlıdır. Bu etkenler içerisinde

insanın sahip olduğu karar verme, seçim yapma ve problem çözme yeteneğinde

bilgi-işleme kapasitesinin büyük bir role sahip olduğu tartışılmazdır. Karar ver-

me ve seçim yapma yeteneği, insanda özgür iradenin varlığına dair gösterilen en

önemli gerekçelerdendir. Bu yetenek, insan zihninin bilişsel yönüne aittir. Bugün

her ne kadar insan zihnini bilişsel olarak modellemekten hâlen çok uzak olsak da

insan zihninin bilişsel yapısının tam olarak çözümlendiğimiz takdirde bilişsel yapı-

z■n yapay sistemlerde yeniden in■as■n■n önünde ilkesel ve mant■ksal hiçbir engel

bulunmamaktadır. ■■■levselci görü■, çok kuvvetli bir ■ekilde insan■n bilgi-i■leme sü-

reçlerinin karma■■k yap■s■na ra■men yapay olarak modellenebilecek nitelikte ol-

du■unu savunmaktadır (Baars, 1998; Dennett, 1991; Sun, 1997; Chrisley, 2003).

Henüz pratikte uygulanamam■■ bu iddia, mant■ksal ve teorik olarak çürütülebil-

mi■ de■ildir.

Bilgisayarlar■n sahip olabilece■i/oldu■u tahmin edilemez/yarat■c■ seçimler yapma

yeti■i “Go” oyununa dayal■ bir örnekle kolayl■kla anla■■labilir. Go oyunu, 10397

de■i■ik hamle olas■■■■na sahip, karar verme yetisine dayal■ olan dünyanın en zor

oyunlar■ndan birisidir. Satranç oyununun (farkl■ hesaplamalara ait farklı hamle

say■lar■ bulunsa da) 10120 olas■ hamle içerdi■i dü■ünüldü■ünde oyunun karma-

■■kl■k derecesi daha belirgin olacakt■r. Alphago isimli program, “Go” oyununda,

Cilt 6 / Say■ 13 / Eylül 2021 808

Mehtap DO■AN

belli kurallar çerçevesinde makine ö■renmesine dayal■ olarak dünya ■ampiyo-

nunu yenmiştir. Bunun üzerine Alphago'nun geliştircisi olan DeepMind şirketi,

Alphago'ya yüklenen en baştaki kurallar olmadan sıfırdan, pekiştirmeli öğrenme

yöntemine dayalı bir algoritma yazarak AlphagoZero'yu oluşturmuştur (Yazılan

algoritma go algoritması değil, pekiştirmeli öğrenme algoritmasıdır.). Alphago-

Zero ise sadece öğrenme algoritmasını kullanarak, AlphaGo'yu defalarca kez

yenmeyi başarmıştır. AlphagoZero'nun kodunda hangi durumda hangi hamleyi

yapacağına dair hiçbir girdi bulunmadığı göz önüne alındığında, bu programın

tüm kararlarının kontrolünün sadece kendisinde olduğu, hamlelerinin programcı-

ları tarafından tahmin edilemez olduğu ve farklı durumlara farklı hamlelerle karşılık

verdiği açıkça görülür. Fizikalist yaklaşımda özgür iradenin varlığından bahsedil-

mesi için gerekli koşullar olarak öne sürülen, alternatif olasılıklara sahip olmak,

eylemlerin kontrolüne sahip olmak, eylemlerin belirlenmiş bir nedene dayan-

ması gibi özelliklerin hepsinin AlphagoZero'da var olduğunu söylemek

yanlıştır. Fakat AlphagoZero'nun özgürlüğünün statüsünü belirlemek önem-

lidir. AlphagoZero'nun özgürlüğü bu durumda yalnızca bilişsel özgürlüktür. Bilişsel

özgürlük ile kastedilen, bilgi-işleme süreci ve sürecin çıktıları

belirlenmemiştir

olduğudur. Bilişsel yapısı ise kapalı ve sınırlıdır. Çünkü AlphagoZero her ne kadar

yaratıcı kararlar alabiliyor olsa da AlphagoZero yalnızca Go oynamak ile sınırlı,

dar bir yapay zekâ uygulamasıdır. Dar yapay zekâ, belirli bir veya birkaç görev

için programlanmış zekâ anlamına gelmektedir; böyle bir zekâ, belli bir görev için

amaca yönelik yapılmıştır ve il odaklıdır (Frank, Roehrig ve Pring, 2019, s. 67).

AlphagoZero özelinde savunulan bu iddia, benzer algoritmalara sahip tüm prog-

ramlar için genelleştirilebileceği gibi, bu programların yürütüldüğü robotik yap-

lar için de geçerlidir. Bir bilgisayar programı, bir makine ya da bir robot öğrenerek

yazılımımcısının ona verdiği kodların dâhilinde, bağımsız olarak tahmin edilemez ve

yaratıcı kararlar alabiliyorsa onun bilişsel olarak özgür olduğu söylenebilir. Yine de

bu bilişsel özgürlük bugün için sınırlıdır çünkü var olan yapay zekâ uygulamaları-

nın hepsi yalnızca belirli görevler için programlanmıştır. Go oynayan bir program

aynı zamanda borsa tahminleri yapamamaktadır. Dolayısıyla günümüzde derin

öğrenme yöntemi ile belirli görevleri yerine getiren yapay zekâ uygulamaları dar

anlamda bilişsel özgürlüğe sahiptirler diyebiliriz. Ancak tam bir bilişsel özgürlük

için yapay genel zekâya ulaşılmaması zorunlu bir koşuldur. Yapay genel zekâ ise “in-

san benzeri beceri ile geniş aralıkta görevler yürütebilen yapay zekâ” anlamına

7

AlphagoZero’nun çalışması etkili ve algoritmasının ayrıntılı anlatımı için bkz. Silver, D. Hubert, T., Schrittwieser, v.d., (2018).

“A General Reinforcement Learning Algorithm that Masters Chess, Shogi, and Go through Self-play”. Science (362): 1140-

1144.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

809

gelmektedir (New Scientist, 2021, s. 291). Bu ise birçok bilim kurgu filminde karşı-

maza çıkan; Bill Gates, Stephen Hawking, Elon Musk gibi birçok dünyanın endişe

ile yaklaşılan süper zekâların -insanüstü düzeyde bilişsel performansa sahip genel

zekâya sahip sistemlerin- doğuşu anlamına gelmektedir (Bostrom, 2020, s. 39).

Bilişsel özgürlük, özgür iradenin bir katmanının oluşursa da ontolojik olarak öz-

gürlükten bahsedebilmek için tek başına yeterli değildir. Ontolojik özgürlük,

fenomenal bilinci ve buna bağlı olarak bir özne tasavvurunu zorunlu

olarak ge-

rektirmektedir. Fenomenal bilinç, öznel deneyimdir ve özgür irade de ancak fe-

nomenal bilinçli bir deneyimin sonucu olarak farkna varlabilecek bir gerçekliktir.

Dolayısıyla, ontolojik olarak özgür olacanın iddia edeceğimiz bir makinenin ayn-

anda fenomenal bilinç sahibi olması da gereklidir. Fenomenal bilincin yapay sis-

temlerdeki varlıklar rastlantıya dayalı olarak mantıksal bir olasılığa sahip olsa da

fenomenal bilinç, deneyimleyen özneyi gerekli kıldığından ilkece mümkün görün-

memektedir. Fenomenal bilinç, öznel deneyimlerin kaynağıdır. Öznel deneyimin

var olması için deneyimleyen öznenin de var olması gerekir. Dolayısıyla bir maki-

nenin ontolojik özgürlüğü, onun aynı zamanda özne olması anlamına gelmekte-

dir. O hâlde soru şudur: Bir makinenin deneyimleyen bir özne olarak ele alınması

mümkün müdür? Bu sorunun cevaplanması ise özne üzerine derin bir metafizik

sorgulama gerektirdiğinden başka bir çalışmanın konusu olarak tartışılmayabilir burada

bırakmalız.

Sonuç olarak, eğer makinelerde özgür iradeye dair bir iz aranacaksa, bu iz ancak

teleolojik olarak açık yapıdaki akıllı makinelerin bilişsel kapasitesinde bulunabilir.

Özgür iradenin varlığına tartışmalar felsefi ve bilimsel literatürde sıkça karşılaşılmıştır.

üzere, özgür irade kavramına farklı anlamlar yüklenmesi üzerinden ilerlemekte-

dir. Özgür iradenin yapay zekâya dayalı sistemlerde varlığının tartışılması kâğıt üzerinde

çok böyle bir yöntemle özgür irade bağımsız karar verme ve seçim yapma yetisi

olarak tanımlandığında mümkündür. Fakat bu bilimsel nitelikli tanıma dayanarak,

ontolojik olarak özgür makineleri olanaklı görmek eksik bir bakış açısı olacaktır.

Ontolojik özgürlük tartışması bilimsel özgürlüğün epistemolojik sorunları içerisin-

de değildir. Ontolojik özgürlük metafizik bir bakış açısı gerektirmektedir. Öznenin

varlığını kabul edilmeden yapılan her özgür irade tanımı eksik kalacaktır. Bu sebep-

le, “Yapay zekâ özgür olabilir mi?” sorusu ancak deneyimleyen bir mekanik özne-

nin imkânına dair yapılacak metafizik bir sorgulamayla cevaplanabilir.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 810

Mehtap DOĞAN

Çokar Çatışması Beyanı

Makale yazarı herhangi bir çokar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Kaynakça

Arute F., Arya Kunal, Babbush, R. v.d., (2009). "Quantum Supremacy Using a Program-

mable Superconducting Processor", Nature (574): 505–510.

Baars, B. (1998). A Cognitive Theory of Consciousness. Cambridge: Cambridge University

Press.

Bostrom, N. (2020). Süper Zekâ Yapay Zekâ Uygulamalar■, Tehlikeler ve Stratejiler. ■stan-

bul: Koç Üniversitesi Yay■nlar■.

Chrisley, R. (2003). "Embodied Artificial Intelligence". Artificial Intelligence 149 (1): 131-

150.

Clarke, R. (2002). "Libertarian Views: Critical Survey of Noncausal and Eventcausal Ac-

counts of Free Agency". The Oxford Handbook of Free Will. ed. Robert

Kane. New York: Oxford University Press. 356-385.

Dennett, D. C. (1991). Consciousness Explained. New York: Back Bay Books/Little, Brown

and Company.

Fischer, J.M. (2002). "Frankfurt-Type Examples and Semi-Compatibilism". The Oxford

Handbook of Free Will, ed. Robert Kane. New York: Oxford University Press. 281-308.

Frank, M., Roehrig, P. & Pring, B. (2019). Makineler Her ■eyi Yapt■■■■nda Biz Ne Yapaca■■■z?.

■stanbul: Aganta Kitap.

Frankfurt, H. (1969). "Alternate Possibilities and Moral Responsibility". The Journal of Phi-

losophy 23 (66): 829-839.

Halpern, P. (2017). Einstein'■n Zar■ ve Schrödinger'in Kedisi. ■stanbul: K■rm■z■ Kedi Yay■nevi.

Haynes, J. D. (2011). "Decoding and Predicting Intentions." Annals of the New York Aca-

demy of Sciences (1224): 9-21.

James, W. (2014). "The Dilemma of Determinism", The Will to Believe and Other Essays

in Popular Philosophy. Cambridge: Cambridge University Press. 145-183.

Kane, R. (1996). The Significance of Free Will. New York: Oxford University Press.

----- (2002). "Introduction: The Contours of Contemporary Free Will Debates". The

Oxford Handbook of Free Will. ed. Robert Kane. New York: Oxford Univer-

sity Press. 3-41.

Kant, I. (2015). Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğin Prolegomena.

Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kapitan, T. (2002). "A Master Argument for Incompatibilism?". The Oxford Handbook of

Free Will. ed. Robert Kane. 127-157.

Laplace, P.S. (1995). Philosophical Essay on Probabilities, New York: Springer.

Levine, J. (1983). "Materialism and Qualia the Explanatory Gap" Pacific Philosophical Qu-

arterly (64): 354-361.

Libet, B., Gleason, C. A., Wright, E. W., & Pearl, D. K. (1983). "Time of conscious intention

to act in relation to onset of cerebral activity (readiness-potential). The

unconscious initiation of a freely voluntary act". Brain : A Journal of Neuro-

logy (106): 623–642.

Loewenstein, W. L. (2018). Zihnî Fiziği. İstanbul: Papersense Yayınları.

Cilt 6 / Sayı 13 / Eylül 2021 Yapay Zekâ ve Özgür İrade: Yapay Özgür İradenin İmkânı

Manzotti, R. (2007). "From Artificial Intelligence to Artificial Consciousness". Artificial

Consciousness (ed. Antonio Chella ve Riccardo Manzotti). Exeter: Imprint

Academic, 174-190.

McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (1956). A Proposal for the

Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence. [http://jmc.](http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf)

[stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf](http://jmc.stanford.edu/articles/dartmouth/dartmouth.pdf)

New Scientist (2021). D    nen Makineler Yakla  an Yapay Zek     a   ve   nsanl    n Gelece  i.

  stanbul: Say Yay  nlar  .

O'Connor, T. (2004). Persons and Causes The Metaphysics of Free Will. New York: Oxford

University Press.

Pink, T. (2004) Free Will: A Very Short Introduction. New York: Oxford University Press.

Reese, B. (2020). Yapay Zek     a  .   stanbul: Say Yay  nlar  .

Silver, D. Hubert, T., Schrittwieser, v.d., (2018). "A General Reinforcement Learning Algo-

rithm that Masters Chess, Shogi, and Go through Self-play". Science

(362):

1140-1144.

Strawson, G. (2010). Freedom and Belief. New York: Oxford University Press.

Sun, R. (1997). "Learning, Action and Consciousness: A Hybrid Approach toward Model-

ling Consciousness". Neural Networks 10 (7): 1317-1331.

Tononi, G. (2013). "On the Irreducibility of Consciousness and Its Relevance to Free Will".

Is Science Compatible with Free Will? Exploring Free Will and Conscious-

ness in the Light of Quantum Physics and Neuroscience. ed. Antoine Sua-

rez, Peter Adams. New York: Springer. 147-176.

Walsh, T. (2020). 2062 Yapay Zekâ Dünyası. İstanbul: Say Yayınları.

Wegner, D. & Wheatley T. (1999). "Apparent Mental Causation Sources of the Experience

of Will". American Psychologist 54 (7): 480-492.

Yonck, R. (2019). Makinenin Kalbi Yapay Duygusal Zekâ Dünyasında Geleceğimiz. İstanbul:

Paloma Yayınevi.

Zambak, A. (2018). "Free Will and Artificial Intelligence". MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin

Felsefesi Dergisi (2): 167-181.

Cilt 6 / Say■ 13 / Eylül 2021

HAKEM DEĞERLENDİRMESİ

Tarih: 23/03/2025

test1 yorumlaması :):